

cejfe

Àmbit d'Execució Penal

La família com a catalitzadora del procés de desistiment i reincidència

Ajut a la investigació 2019

Autors

Josep Cid Moliné, Esther de la Encarnación Ordóñez, Albert Pedrosa Bou i Aina Ibàñez i Roig

Any 2019

Generalitat de Catalunya
**Centre d'Estudis Jurídics
i Formació Especialitzada**

La família com a catalitzadora del procés de desistiment i reincidència

Josep Cid Moliné

Esther de la Encarnación Ordóñez

Albert Pedrosa Bou

Aina Ibàñez i Roig

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avís legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca) el text complet de la qual es troba disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Així doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se citi l'autoria del material i el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia) i no se'n faci un ús comercial ni es transformi per generar obra derivada.

ÍNDIX

1. Introducció.....	1
2. Estat de la qüestió.....	3
2.1. El rol del suport familiar	4
2.2. El rol de la tensió familiar	6
2.3. El rol del conflicte familiar	7
3. Objectius	10
4. Metodologia	11
4.1. Població i mostra.....	12
4.2. Tècniques d'obtenció de la informació.....	13
4.3. Anàlisi de la informació.....	15
5. Resultats	17
5.1. Tipus de suport que condueix al desistiment	17
5.2. Rol del conflicte en la reincidència.....	28
6. Conclusions.....	34
6.1. Limitacions	39
6.2. Implicacions	40
7. Bibliografia.....	42
8. Annex	47
8.1. Guió entrevista familiars	47
8.2. Fitxa postentrevista	49

1. Introducció

La investigació que es presenta en aquest informe té el seu origen en la recerca sobre desistiment de la delinqüència que el grup «Desistiment de la delinqüència i polítiques de reinserció» va iniciar fa deu anys a la Universitat Autònoma de Barcelona. El resultat principal que va aportar la recerca inicial, en què es va realitzar un estudi sobre el procés de desistiment d'homes empresonats per delictes lucratius, va ser mostrar com el suport familiar durant l'empresonament i en la transició a la comunitat generava narratives de canvi entre els empresonats que, interactuant amb aprenentatges del sistema penitenciari, permetien consolidar processos de desistiment (Cid i Martí, 2011; 2012 i 2017).

Aquesta primera recerca ja situava a la família com una institució central en el nostre context per entendre el procés de desistiment. No obstant, un estudi de reincidència realitzat amb la mateixa mostra amb un seguiment de dos anys va aportar resultats poc esperats: tot i que el contacte amb familiars com els pares o les parelles durant l'empresonament era el principal factor per explicar el sorgiment de narratives desistents, aquest factor no explicava la reincidència posterior (Martí i Cid, 2015). La hipòtesi dels investigadors per explicar aquests resultats va ser que, a la sortida de presó, la família es podia trobar amb molts problemes per exercitar el suport, generant una tensió en les persones excarcerades que les portés a la reincidència.

Així doncs, el fet d'observar que la família era un catalitzador del procés de desistiment però que les pròpies dinàmiques familiars també podien frustrar aquests processos van orientar la recerca del grup d'investigació relacionada amb la família, el desistiment i la reincidència. De manera simultània, en la recerca internacional apareixien els mateixos dubtes sobre el rol de la família en el desistiment. Diversos estudis amb mostres àmplies confirmaven els resultats de la nostra recerca en el sentit de la manca de relació entre suport familiar i reincidència (Mowen i Visher, 2015; Mowen i Boman, 2019) i apuntaven que les dinàmiques de conflicte que podien donar-se en el context familiar podrien ser l'explicació.

El projecte de recerca «Encarcelamiento y Reincidencia», iniciat l'any 2016 i orientat a conèixer els efectes de l'experiència de l'empresonament en la reincidència, permetia continuar aquesta línia de recerca. Un dels objectius del projecte consistia en aprofundir en la comprensió tant del fracàs dels processos de desistiment –les persones que han elaborat una narrativa desistent a presó però que reincideixen– com de l'èxit inesperat –les persones que surten de presó amb narrativa persistent però que desisteixen a la sortida. Tant la recerca prèvia del nostre grup com l'emergent recerca internacional orientaven a focalitzar-nos en les dinàmiques familiars per entendre aquesta evolució inesperada dels processos de desistiment.

Per abordar el tema de les dinàmiques familiars vam pensar que la nostra font principal de coneixement –els qüestionaris i les entrevistes narratives a persones que havien passat per presó– havien de ser completades amb entrevistes a altres agents per adquirir una percepció més contrastada d'aquesta realitat. Aquest línia de recerca la van iniciar dos membres de l'equip entrevistant a familiars dels participants en la recerca «Encarcelamiento y Reincidencia», centrant-se en les estratègies que les famílies utilitzen per incidir en el procés de reinserció, així com les càrregues i necessitats que aquest suport ofert els hi suposa (Ibàñez i Pedrosa, 2018a). La present recerca avança en aquesta línia procedint a descriure les dinàmiques familiars sobre la base de les visions tant dels participants que han passat per la presó com dels seus familiars.

Tot i que les importants limitacions de la recerca, causades sobretot per la mida de la mostra analitzada, es creu que permetrà aportar llum a les interaccions familiars que semblen estar en la base dels processos de desistiment i de reincidència.

2. Estat de la qüestió

Tant durant el període d'empresonament com en la transició a la llibertat la família ocupa un rol central. Durant l'empresonament la família serà per molts empresonats una font essencial de suport emocional i instrumental. Una vegada que comenci el procés de sortida, les persones hauran de readaptar-se a la vida social, un procés que pot resultar estressant. Després d'un temps de privació de llibertat, en particular si aquest ha estat perllongat, la persona que surt de presó es podrà trobar amb dificultats per manejar-se en les rutines quotidianes (transports, gestions, comunicacions), podrà sentir aïllament social, podrà haver d'afrontar necessitats vitals com disposar d'un lloc on viure i una feina, o una altra font d'ingressos, amb els que satisfer les seves necessitats. Per moltes persones que retornen a la comunitat la família serà el recurs principal amb el que compten per emprendre aquesta readaptació a la vida social (Western, Braga, Davis i Sirois, 2015).

Si la família ocupa un lloc central pel benestar de les persones, tant durant l'empresonament com en el retorn a la comunitat, resulta lògic que la investigació sobre desistiment de la delinqüència s'hagi focalitzat en ella. La recerca, sobre la base de la teoria del suport social (Cullen, 1994), ha partit de que la família podria ser un recurs útil pel desistiment ja que la seva ajuda podrà moderar la tensió experimentada per la persona i, a la vegada, generar transformacions cognitives. No obstant, la recerca no aconsegueix demostrar, de manera concloent, que el suport familiar protegeixi contra la reincidència i això ha portat a investigar les dinàmiques familiars vinculades a la prestació de suport. La recerca mostra que la prestació de suport també és una situació estressant per a les famílies i que, en determinats casos, pot generar situacions de conflicte. Així com el suport es veu vinculat al desistiment, el conflicte podrà ser un estímul negatiu que la teoria de la tensió ha vinculat a la reincidència (Agnew, 2006).

Ens trobem en la situació, doncs, que la manera com el suport familiar es proporioni i es gestioni per part de la persona que el rep pot arribar a contribuir en dos processos totalment contradictoris i amb resultats ben diferents. La recerca ens indica que hi ha tres dimensions familiars interrelacionades on es

gesten els processos de desistiment i reincidència: el suport familiar, la tensió viscuda en el nucli familiar i el conflicte familiar. En l'exposició que segueix es mostra amb més detall l'estat de la recerca actual i els interrogants a què es vol donar resposta.

2.1. El rol del suport familiar

Una de les relacions familiars més abordades per entendre el desistiment ha estat el matrimoni, actuant com a punt d'inflexió en la vida de les persones amb trajectòria delictiva, en tant que la persona aconsegueix un vincle social que perilla si continua delinquent (Sampson i Laub, 1993; Laub i Sampson, 2003). A més de la parella, també hi tenen un paper les relacions entre pares i fills i altres relacions amb la família extensa: el suport social (Cullen, 1994) pot permetre moderar la tensió que suposa l'empresonament i la reinserció i, a la vegada, pot generar sentiments de reciprocitat que fomentin la transformació cognitiva de la persona (Cid i Martí, 2017). Ara bé, s'ha vist que determinats esdeveniments familiars –com la paternitat– només tenen un efecte positiu en el desistiment quan van vinculats a un cert nivell de recursos familiars (Giordano, Seffrin, Manning i Longmore, 2011).

D'altres recerques han analitzat el rol del suport familiar en les expectatives de reinserció de les persones empresonades: en la mesura en què durant l'empresonament la persona rep el suport de la seva família, les seves expectatives de desistiment i reinserció augmenten (Visher i O'Connell, 2012; Cid, Pedrosa, Ibàñez i Martí, en premsa) influït per la voluntat de compensar a la família pel suport prestat (Cid i Martí, 2012) i on el suport social per part de la família tendeix a incrementar-se a partir que la persona demostra aquest procés de canvi (Cid i Martí, 2017). No obstant, la recerca sobre la relació entre suport familiar i reincidència resulta poc concloent. Per exemple, Mowen i Visher (2015), analitzant les dades del projecte *Returning home*, no troben que la provisió de suport redueixi la reincidència. Altres investigacions incideixen en les diferències de gènere, mostrant que les dones es beneficien més del suport familiar que els homes (Rodermond, Kruttschnitt, Slotboom i Bijleveld, 2016), fet que planteja la importància d'estudiar les seves causes. Carlsson (2013), per exemple, estudia com els rols masculins –relatius a la concepció de l'home

com provisor de recursos de la llar– dificulten l'acceptació del suport social i redueixen la capacitat de generar processos de desistiment entre els homes respecte de les dones. De fet, en un anàlisi del projecte *SVORI (Multi-Site Evaluation of the Serious and Violent Offender Reentry Initiative)*, l'impacte del suport familiar mostra resultats més positius respecte de col·lectius específics, com les dones (Barrick, Lattimore i Visser, 2014) o persones en major situació de risc (Boman i Mowen, 2018).

Un altre element a tenir en compte són les visites familiars a presó: la major part de la investigació destaca que les persones visitades per familiars tenen menor reincidència que els no visitats (Bales i Mears, 2008; Mitchell, Spooner, Jia i Zhang, 2016). Tal i com expliquen Martí i Cid (2015: nota 2), la recerca no clarifica quins visitants són més rellevants: mentre algunes recerques assenyalen les visites de parella com les que tenen més impacte, d'altres destaquen les de parents de menor grau. En canvi, les relacions amb els pares semblen tenir un rol més feble i no resulta clar si les relacions amb els fills són o no beneficioses.

A Espanya ens trobem amb dues recerques que han analitzat la relació entre les visites familiars, el desistiment i la reincidència. D'una banda, Martí i Cid (2015), mostren que les visites familiars influeixen positivament en la autopercepció desistent de les persones empresonades i, a la vegada, aquesta autopercepció desistent redueix la reincidència. No obstant, només les visites de familiars de menor grau tenen un efecte protector en la reincidència i en canvi no són significatives ni les dels pares, ni les de les parelles. La interpretació d'aquests autors és que el suport familiar provoca un doble resultat: d'una banda, afavoreix la transformació cognitiva de la persona, però de l'altra, quan les famílies es troben en situació de dificultat per fer front al suport, es generen situacions de tensió que poden motivar a la reincidència (Agnew, 2006). La recerca de Cassà (2015), amb una mostra representativa de les persones excarcerades en un any a Catalunya, analitza si les visites familiars són un factor reductor de la reincidència. Els seus resultats negatius, no mostrant-se relació significativa entre visites familiars i reincidència, suggereixen, a l'igual que la recerca de Martí i Cid (2015), que resulta rellevant analitzar com són les dinàmiques familiars per entendre en quines situacions

poden conduir a la reincidència.

Així doncs, la recerca sobre la relació entre suport familiar i reincidència no resulta concloent i planteja la necessitat d'estudiar amb major profunditat sota quines condicions el suport familiar genera processos de desistiment consolidats i quan, en canvi, no produeix processos de desistiment o es generen dinàmiques familiars que interrompen el procés de desistiment i poden generar reincidència.

2.2. El rol de la tensió familiar

En relació al contacte familiar durant l'empresonament, la recerca en el context internacional i l'espanyol ha assenyalat els importants costos econòmics i emocionals que suposen per a les famílies el manteniment del contacte durant l'empresonament, tant pel que fa als desplaçaments, el cost de les trucades telefòniques i l'ajuda econòmica per satisfer necessitats dins de presó (García-Borés, Font, Fernández, Ecurriol, Roig, Leyton i Moreno, 2006; Naser i Visser, 2006; Petersilia, 2003; Travis, 2005). A més, recerques en el nostre context reporten les crítiques de les famílies cap al tracte rebut pel personal penitenciari i la manca d'informació sobre la situació penitenciària del familiar (García-Borés et al., 2006; Ibàñez i Pedrosa, 2018a) i, en general, es destaca en determinats contextos la falta de relació significativa entre les famílies i el personal penitenciari durant el període d'empresonament (Mills i Codd, 2008; Muth, Warner, Gogia i Walker, 2016).

Pel que fa al contacte familiar a partir de la tornada a la comunitat –en el període intermedi, de règim obert o llibertat condicional, o en llibertat definitiva– la recerca mostra que, d'una banda, les famílies perceben l'ajuda a la reinserció com un deure moral derivat de la relació familiar (Grieb, Crawford, Fields, Smith, Harris i Matson, 2014; Ibàñez i Pedrosa, 2018a) però, d'altra banda, la realització d'aquest suport és viscuda com a font de tensió per la majoria de les famílies (Grieb et al., 2014; Naser i Visser, 2006). La recerca mostra diversitat de fonts de tensió. En primer lloc, es destaquen els problemes relacionals. Després d'un període d'empresonament, sobretot si aquest ha estat perllongat, les relacions es podran haver afeblit, la qual cosa fa més costós prestar aquest

suport (Grieb et al., 2014). A més, és possible que les expectatives que té la persona que retorna i els familiars sobre el tipus de suport que s'hagi de prestar no siguin coincidents. També existeixen situacions específiques, com el consum de drogues de la persona que retorna, destacat com a punt de conflicte específic (García-Borés et al., 2006; Naser i Visser, 2006). En segon lloc, s'assenyala la dificultat de moltes famílies de donar suport. Les famílies podran tenir dificultats econòmiques per ajudar al manteniment del familiar que retorna (García-Borés et al., 2006; Jardine, 2017; Martí i Cid, 2015), podran mancar del capital social necessari per ajudar-lo en la seva reinserció laboral (Grieb et al., 2014) o podran percebre com un obstacle insalvable la seva falta de motivació per abordar la seva reinserció (Grieb et al., 2014). Finalment, la recerca destaca la falta d'acompanyament a les famílies en aquests processos. S'assenyala que les famílies reben poc suport estatal o d'organitzacions no governamentals per desenvolupar la seva tasca (García-Borés et al., 2006; Grieb et al., 2014; Ibàñez i Pedrosa, 2018b) i que poden percebre que són discriminades per la comunitat pel fet de ser familiars d'una persona excarcerada (García-Borés et al., 2006; Grieb et al., 2014).

De la recerca referida s'extreu la conclusió que resulta rellevant conèixer les condicions en què les famílies desenvolupen les seves tasques de suport als familiars durant l'empresonament i la tornada a la comunitat ja que això podrà conduir a consolidar processos de desistiment, al seu fracàs o a consolidar la persistència.

2.3. El rol del conflicte familiar

En la mesura en què, com s'acaba de mostrar, el suport familiar durant i després de l'empresonament pot generar tensió, el següent focus de recerca fa referència a les formes en què es pot gestionar aquesta tensió. Grieb et al. (2014) assenyalen que al costat d'estratègies d'afrontament convencionals (com la meditació o el diàleg), els familiars reporten altres estratègies (baralles, discussions o consum de drogues o alcohol) que podrien dificultar que es produïssin o consolidessin processos de desistiment en el retorn a la comunitat.

Aquestes estratègies conflictives per afrontar la situació de tensió són directament productores de reincidència –per exemple, quan donen lloc a situacions de violència intrafamiliar– i poden motivar que les relacions familiars es trenquin (Naser i Visher, 2006), generant sentiments de frustració o ràbia que la persona afronti amb el consum de drogues i/o amb el retorn a la delinqüència (Bahr, Harris, Fisher i Harker Armstrong, 2010).

Recentment, algunes recerques als Estats Units han evidenciat la importància del conflicte familiar en la reincidència. Mowen i Visher (2015) exploren els resultats de la recerca *Returning home*, en la que se segueix a una mostra de 740 persones alliberades per analitzar el seu procés de reinserció, on els resultats indiquen que el suport familiar durant l'empresonament i durant el retorn a la comunitat és irrellevant per a la reincidència. En canvi, entre els factors més impactants apareixen el consum de drogues i el conflicte familiar. Els autors suggereixen que podria haver-hi una relació bidireccional entre consum de drogues i conflicte: d'una banda, el conflicte familiar durant l'empresonament limitaria la formació de vincles de suport, motivant el consum de drogues i la delinqüència en el retorn a la comunitat; i, de l'altra, el consum de drogues que es manté a la sortida de presó faria que es produís conflicte que generés reincidència. Els autors conclouen assenyalant la necessitat d'aprofundir en les relacions que el seu estudi suggereix entre suport, conflicte i consum de drogues per explicar el retorn a la delinqüència.

En una altra recerca, Mowen i Boman (2019) han analitzat els resultats de la mostra SVORY (*Serious and Violent Offender Reentry Initiative*) que fa un seguiment dels participants en estudi experimental per analitzar l'efectivitat dels programes de reinserció. Els resultats mostren que si bé el suport familiar és un factor protector per la reincidència, els seus efectes desapareixen quan en l'equació s'hi inclou la variable de conflicte familiar, sent llavors aquesta la significativa. D'acord amb els autors: “el que suggereixen els nostres resultats és que l'estrès i el conflicte que acompanyen el procés de reinserció [...] podria minar els efectes protectors del suport familiar en aquest procés” (Mowen i Boman, p. 698). En base a aquest resultat, els autors plantegen la necessitat de seguir investigant sobre els efectes criminògens que puguin estar presents en el context familiar.

El retorn d'una persona a la comunitat després d'un període d'empresonament és un procés difícil en què, normalment, la família tindrà un rol rellevant. La recerca ens indica que les dinàmiques familiars podran explicar tant els processos de desistiment com de reincidència i, alhora, marca uns reptes de recerca.

En primer lloc, se sap que el suport familiar durant l'empresonament i durant la sortida pot fomentar processos de desistiment de la delinqüència. No obstant, cal saber més sobre com és la dinàmica familiar que consolida processos de desistiment i, a la vegada, conèixer quina classe d'interacció entre la família i la comunitat ha pogut afavorir que la família presti un suport que consolida processos de desistiment.

En segon lloc, se sap que la prestació de suport per part de les famílies és una tasca exigent que pot causar penalitats i sacrificis i que pot generar tensió entre els proveïdors i els receptors del suport. Si aquesta tensió és resol de manera no convencional i s'arriba al conflicte, llavors és possible que els efectes positius del suport desapareixin i que la dinàmica familiar condueixi a la reincidència. Però en referència al conflicte, cal saber quines són les dinàmiques familiars que condueixen a una situació de tensió i, a la vegada, aportar coneixement sobre quines estratègies utilitzen les famílies per afrontar la tensió i com s'arriba al conflicte. Finalment, cal saber com s'arriba del conflicte a la reincidència.

3. Objectius

Per tal de conèixer com les famílies incideixen en el procés de desistiment i de reincidència de les persones que han passat per presó, s'han establert els següents objectius:

- a) Identificar el tipus de suport que condueix al desistiment i el que condueix a la reincidència.
- b) Explorar les condicions familiars que desemboquen en la tensió familiar.
- c) Explorar les estratègies que utilitzen les famílies per afrontar el conflicte familiar i la seva relació amb el desistiment i la reincidència.
- d) Explicar si en aquests processos hi ha diferències entre homes i dones.

Aquests objectius es poden concretar en les següents preguntes de recerca:

- Quina classe de relació ha portat a que els familiars tinguessin un rol catalitzador en el procés de desistiment?
- Van aparèixer situacions de tensió i/o conflicte durant l'empresonament i el retorn a la comunitat, i són aquestes situacions explicatives de la reincidència?
- Existeixen diferències en aquests processos entre els participants homes i dones?
- Quina ha estat la relació de la família i la comunitat, i ha estat aquesta relació rellevant per explicar el rol de la família en el procés de desistiment o de reincidència del participant?

4. Metodologia

Les dades utilitzades en aquesta recerca es van obtenir a partir del projecte «Encarcelamiento y Reincidencia», finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat (DER2014-55315-P) i que va comptar amb la col·laboració de la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat del Departament de Justícia. El projecte s'emmarcava en el grup de recerca "Desistiment del Delicte i Polítiques de Reinserció" (Universitat Autònoma de Barcelona), sota la direcció del Dr. Josep Cid, on els autors de la present recerca hi participen. Aquest projecte tenia com a objectiu principal conèixer com les trajectòries dels individus, la seva vivència de l'empresonament i el suport rebut durant aquest, condicionen les perspectives optimistes o pessimistes sobre el seu futur a la finalització de la condemna. Per fer-ho, el projecte va aconseguir una mostra representativa (n=538) de totes les persones que van sortir en llibertat definitiva a Catalunya entre el juliol de 2016 i el juny de 2017 a qui, previ consentiment, se'ls va administrar un qüestionari extensiu per obtenir informació de múltiples dimensions. D'aquesta mostra es van realitzar 37 entrevistes narratives, 18 a persones reincidents i 19 a persones desistents, per poder explorar, des de la perspectiva de la persona participant, les claus de la seva reincidència o del seu desistiment.

A partir d'aquesta recerca, i per al present projecte, s'ha intentat contactar amb cada participant entrevistat amb l'objectiu de demanar el seu consentiment per a contactar amb una o més persones de la seva família que poguessin esdevenir informants clau del procés d'empresonament i excarceració viscut. Per tal de diferenciar els diferents subjectes de la recerca, s'ha optat per emprar el terme "participant" per fer referència a la persona que ha complert una pena de presó i el terme "familiar" per fer referència a la persona que ha complert un rol d'acompanyament durant el període d'empresonament i/o a la sortida de presó.

D'aquesta manera, per cada entrevista realitzada en el projecte esmentat es va tractar d'aconseguir una entrevista a un familiar per tal de tenir el relat de com es desenvolupen els processos de desistiment o de reincidència durant l'empresonament i en el retorn a la comunitat des del punt de vista tant de la

persona que ho viu directament com del familiar que li ha prestat suport. Obtenir informació per aquesta doble via permetrà respondre els interrogants sobre com pot operar aquest suport familiar en relació a dos fenòmens oposats: el desistiment i la reincidència.

4.1. Població i mostra

El procés de contacte amb els participants i els seus familiars ha estat un procés molt complex i el plantejament inicial de la recerca s'ha vist afectat per la dificultat de contactar amb els participants i les seves famílies, per la qual cosa no s'han pogut assolir les entrevistes inicialment plantejades (vegeu l'apartat de limitacions per a més detalls).

De les 37 entrevistes realitzades al projecte anterior es va aconseguir plantejar la nova recerca a 20 participants. En els altres casos (17), el contacte amb els participants no va ser possible.

Dels 20 participants amb què es va aconseguir contactar, set no van consentir donar les dades del seu familiar. En cinc casos, malgrat els participants van donar el consentiment per contactar amb els seus familiars, no ha estat possible aconseguir realitzar l'entrevista. Finalment, vuit participants van consentir donar les dades dels seus familiars per contactar amb ells i els seus familiars van acceptar realitzar l'entrevista.

Amb tot això, la mostra final per al projecte ha quedat conformada per 16 entrevistes, fet que suposa un total de 8 casos objecte d'estudi (8 participants i 8 familiars). Addicionalment, i per a la contextualització del cas, també s'han tingut en compte la informació dels qüestionaris inicials realitzats en el projecte «Encarcelamiento y Reincidencia», amb la qual cosa s'ha comptat amb un ric ventall de documents i material d'anàlisi. A continuació es mostra la composició de la mostra, en termes generals.

Taula 1. Composició de la mostra

Codi	Participant	Codi	Familiar
P1	Home reincident	F1	Ex parella
P2	Dona reincident	F2	Mare
P3	Home reincident	F3	Parella
P4	Home reincident	F4	Germana
P5	Home reincident	F5	Fill
P6	Home desistent	F6	Fill
P7	Home desistent	F7	Neboda
P8	Dona desistent	F8	Filla

Tot i que es buscava satisfer el criteri de saturació d'informació, que no ha estat possible aconseguir, la mostra es compon d'una gran varietat d'informants en termes de diferències de relacions, sexes, edats i tipologies delictives que aporten una gran riquesa d'informació. Sí que s'ha pogut aconseguir el relat de casos en què els participants han presentat una trajectòria reincident (5) i altres amb una trajectòria desistent (3). Disposar de casos amb trajectòries diverses permet l'aproximació als elements diferenciadors que poden afavorir o dificultar la reinserció de les persones excarcerades. A més, en tots els casos, els familiars són persones que per als participants han estat persones rellevants per a ells durant el període de retorn a la comunitat.

4.2. Tècniques d'obtenció de la informació

La tècnica d'obtenció d'informació ha estat l'entrevista semi-estructurada en profunditat ja que aquesta permet aconseguir una gran riquesa informativa i es considera la tècnica més adient per accedir a subjectes específics que encarnen el model ideal d'una determinada actitud, situació o coneixement d'interès especial per a l'estudi (Vallés, 1997).

El guió d'entrevista que es va elaborar d'acord amb els objectius de l'estudi s'estructura en quatre blocs. En el primer bloc, de presentació, es formulen preguntes sobre el vincle del familiar amb la persona empresonada i el tipus de relació familiar existent. En el segon bloc es parla de la seva relació durant el període d'empresonament. Es formulen preguntes relacionades amb l'impacte

de l'empresonament, el vincle, les visites al centre penitenciari, possibles conflictes existents en aquest període així com les expectatives de reinserció i desistiment o el suport rebut per professionals i entitats. En el tercer bloc s'inclouen preguntes relatives al retorn a la comunitat. En aquest moment de l'entrevista es busca que el familiar parli del moment de la sortida del centre penitenciari i el retorn al nucli familiar, la relació en aquest període i possibles conflictes. En el cas de les persones amb trajectòria reincident també es pregunta sobre els motius del retorn a presó. En l'últim bloc de l'entrevista, es formulen preguntes per conèixer la relació de la persona empresonada i la família amb la comunitat. En aquest punt, s'indaga en l'estigma, l'etiquetament i el suport rebut per part de l'Administració o entitats del tercer sector. Per tancar l'entrevista es formulen preguntes més reflexives sobre el rol de la comunitat en la reinserció de les persones excarcerades.

En tot cas, l'objectiu últim sobre el que girava tota l'entrevista consistia en explorar com han estat les relacions entre el familiar i el participant en les que ha germinat una narrativa de desistiment i com han estat aquelles en què les narratives dels participants són persistents.

El contacte inicial amb els familiars es va fer presencialment en els casos en que es va realitzar l'entrevista al participant a partir del gener del 2019 o telefònicament en el cas dels participants que s'havien entrevistat amb anterioritat. Les entrevistes es van realitzar sempre en un espai escollit per la persona entrevistada amb l'objectiu d'afavorir la seva comoditat i confiança, i van tenir una durada aproximada d'una hora. Van ser gravades en àudio per poder ser transcrites i analitzades.

Per preparar l'entrevista amb el familiar, l'entrevistador revisava un resum elaborat després de l'entrevista amb els participants i escoltava l'àudio de la mateixa. En acabar l'entrevista, l'entrevistador emplenava una fitxa post-entrevista en què es recollien observacions i aportacions *off the record*, es feia un breu resum de cada bloc i s'aportava una valoració final de l'entrevista realitzada.

4.3. Anàlisi de la informació

Totes les entrevistes realitzades van ser enregistrades en àudio, transcrites i anonimitzades per al seu anàlisi.¹ Tota la informació obtinguda ha estat analitzada mitjançant el programa Atlas-ti, procedint a realitzar un anàlisi de contingut basada en categories. Degut a que la finalitat de la recerca era eminentment exploratòria i cercava el sorgiment de discursos i variables d'interès per a la futura recerca, les categories van ser definides prèviament en base a la literatura i recerques prèvies sobre el mateix fenomen. Durant la codificació es va atendre a possibles aspectes i nous elements d'anàlisi que poguessin emergir.

Taula 2. Categories i codis d'anàlisi

Categoria	Codi
Suport	Víncle
	Causes
	Modalitats
	Convencionalitat
	Costos
	Presó
	Comunitat
	Estat
Conflicte	Causes
	Estratègies
Desistiment	Causes
Reincidència	Causes

Un cop codificat el contingut de les entrevistes (dues per cas, una relativa a un participant i l'altra a un familiar), es va procedir a estudiar cada cas incloent la informació i les anotacions dels investigadors inclosos a les fitxes post-entrevista, així com la informació dels participants provinent dels qüestionaris. A partir d'aquests estudis de cas, es va triangular la informació per a veure sinèrgies i discrepàncies en el discurs i els documents analitzats. La triangulació implica vincular resultats obtinguts amb mètodes i/o fonts diferents

¹ A excepció de dues entrevistes, on l'arxiu d'àudio es va malmetre, però s'han pogut analitzar a través de la informació continguda a les fitxes postentrevista.

en un mateix cas per tal d'emfatitzar la convergència progressivament enriquidora de dues perspectives confluents a una diana comú, i així arribar a una comprensió més rica, densa i garantida de la realitat social (Ruiz Olabuénaga, 2012). Alhora, aquesta combinació entre l'entrevista del participant i la del familiar permet adoptar una perspectiva interaccionista i relacional per explorar el propi procés de desistiment (Giordano, Schroeder i Cernkovich, 2007).

Els resultats d'aquest procés d'anàlisi han donat lloc als resultats i conclusions del present informe, els quals s'introduiran a partir de cites del propi discurs de les persones entrevistades. A l'hora de presentar els resultats i com a part del procés d'anonimització, s'han assignat noms inventats als diferents subjectes, així com un codi específic que distingeix entre participants ("P") i familiars ("F").

5. Resultats

Malgrat el limitat nombre de casos, la informació obtinguda a partir dels participants i el seus familiars resulta consistent entre sí. En aquest sentit, la triangulació sembla una bona estratègia d'anàlisi ja que la informació a través d'aquestes dues fonts esdevé necessària per comprendre com es construeixen els processos de desistiment i reincidència.

5.1. Tipus de suport que condueix al desistiment

a) Vincle i suport familiar

En els casos analitzats sembla no existir relació entre la fortalesa del vincle familiar i la prestació de suport: malgrat hi ha relacions amb vincles dèbils o afeblits a causa de l'empresonament, en tots els casos els familiars esdevenen una font de suport rellevant pels participants.

En aquest punt, els casos analitzats es poden dividir en tres grans grups d'acord el vincle existent entre participant i familiar en el moment previ i posterior a l'empresonament. En primer lloc, es poden reconèixer relacions en què el vincle era fort i l'empresonament ha mantingut aquesta situació o, fins i tot, ha ajudat a enfortir-lo.

“Están mucho por mí, la verdad es que si, al faltar el padre, antes estaban ahora más” (Lola, P8)

“Es que para nosotros, los gitanos, la familia es muy importante” (Natalia, F8)

En segon lloc, es poden diferenciar aquelles relacions en què el vincle era feble ja abans de l'empresonament i no ha variat.

“Mi padre no se portó como un padre ¿no? Sí que tenía trato con él pero llego un tiempo en el que yo cumplí 12, 13 años por ahí en el que también desapareció un poco, estuve tiempo sin verlo. Apareció después cuando cumplí los 18 años y ya ahí, a partir de ahí fue cuando entró en prisión también y ya todo pues... [...] Yo lo quiero mucho porque es mi padre pero claro no siento lo mismo que si metieran a mi madre en la cárcel, ¿sabes lo que te quiero decir?” (Raul, F5)

Finalment, es poden reconèixer interaccions en què el pas per la presó ha comportat un afebliment del vincle.

“Y me duele mucho ¿eh? porque ya ves tú, mi hermano. Lo he criado yo, es como si fuese mi hijo pero no hace muchos años y no. A las personas les cuesta cambiar” (Carla, F4)

En aquest punt, resulta interessant destacar que és en el cas de les persones reincidents que aquest suport va perdent intensitat amb el pas del temps. Amb cada nova condemna, el suport familiar sembla reduir-se en la mesura que els familiars manifesten haver perdut la confiança en el canvi de la persona i reconeixen no tenir més estratègies ni forces per promoure el seu desistiment. D'aquesta manera, sembla que més enllà del vincle existent entre els participants i els familiars entrevistats, el suport familiar està vinculat a la voluntat de canvi expressada i manifestada pel participant en el sentit que una manca de canvi (manteniment d'hàbits o reincidència, per exemple) per part del participant pot acabar esdevenint un límit establert per les famílies a l'hora de prestar suport en noves condemnes.

“[...] es que, a ver, yo le dije, "Alex si aquí estás bien, es tu casa, te puedes quedar para siempre pero si es para estarte drogando y eso pues te buscas tu camino" y él cogió y se fue. Es que es muy complicado, es complicado el tema de las drogas” (Carla, F4)

En relació amb aquesta idea de canvi, dels discursos dels familiars entrevistats es desprèn que, com a part de la prestació de suport, han tractat de promoure el canvi dels participants a través de demandes de canvi, reforç positiu de conductes prosocials o accions d'acompanyament a recursos especialitzats. En aquesta promoció del desistiment per part dels familiars, com s'ha dit, la manca de motivació al canvi hauria reduït l'esperança que els familiars haurien dipositat en els participants mentre que un canvi en el comportament del participant o una manifestació de voluntat de canviar hauria contribuït a un reforç del suport familiar.

“Sí, porque lo veía. Porque lo veía cuando me hablaba. A veces, cuando hablas con una persona como que lo sientes mentir, sientes como cuando esa persona va a seguir haciendo lo mismo, pero yo veía en él que quería cambiar. Quería cambiar porque tenía motivos. Tiene motivos para cambiar, que son los niños. Incluso, en estos días, me estuvo diciendo que no quiere que los niños se enteren de lo que ha pasado en

su vida, que él ha estado preso y así, que no quiere, que ya eso es un paso más para seguir en lo que está haciendo, trabajando. Decente.”
(Sara, F3)

En aquesta línia, en el cas de les relacions amb vincles dèbils o afeblits sembla que el suport familiar hauria estat subjecte a certes condicions vinculades al canvi del participant: la idea de la voluntat de canvi del participant apareix com a requisit per mantenir un suport actiu i intens.

“Porque no tenía donde ir a vivir y apareció un día por ahí por mi casa "hostia, Raul", ciego perdido y que no tenía dónde vivir, que no tenía dónde vivir y que "por favor, por favor" lo dejara estar en casa y, claro, yo también le dije que llevaba poco tiempo con ella y le dije "tú, papa, en casa vas a ser el fin de la relación que tengo y un estorbo y un problema y dinero" y le dije "no te quiero aquí, no te quiero aquí. Lo siento pero no te quiero aquí": Pero claro, "va, por favor", bueno pues como él... me empezó a hacer el lío y venga, no le iba a dejar en la calle.” (Raul, F5)

En el cas dels participants amb vincles forts amb els seus familiars, les persones entrevistades no manifesten que el suport familiar estigués vinculat realment a cap condició que el participant hagués d'acomplir per tal de mantenir el suport. En altres paraules, en els casos en què el vincle era fort, els familiars no imposaven límits reals al seu suport malgrat en alguns ocasions sí que manifestaven haver fet referència a aquests per tractar de promoure un canvi en el participant.

“Yo cuando salieron lo único que les dije fue "una vez, una vez, dos no ¿eh? así que podéis cuidar de vuestros hijos, intentar hacer vuestra vida, si no tenéis más, tenéis menos, un trabajito y si no podemos, pues una olla y comemos todos. Valorad lo que tenéis porque dejáis a vuestros hijos tirados. Y no es que los dejéis tirados es que me los dejéis a cargo a mí. [...] Haría lo mismo porque no iba a dejar a unos niños tirados”
(Natalia, F8)

Val a dir que, malgrat aquesta voluntat dels familiars de promoure el canvi, les entrevistes posen de manifest que existeixen situacions que impedeixen que existeixi una interacció que promogui el sorgiment d'una narrativa desistent en els participants com quan existeix un problema de consum de drogues o de manteniment de la violència. Aquestes condicions apareixen relacionades amb fonts de tensió i, per aquest motiu, seran exposades en el següent apartat.

Taula 3. Relació entre vincle, suport familiar i desistiment

Codi	Tipus de vincle	Voluntat de canvi del participant	Límits del suport	Desistiment
1	Fort	No. Consum i violència	No	No
2	Afeblit	No. Consum	Sí. Pèrdua d'intensitat del suport pel consum	No
3	Fort	Sí	No	No
4	Afeblit	No. Consum	Condicionat a l'abandonament del consum	No
5	Afeblit	No. Consum i violència	Condicionat a l'abandonament del consum i la violència	No
6	Feble	Sí	Condicionat per la creença d'innocència	Sí
7	Feble	Sí. Tenia un problema de consum però ho va deixar	Condicionat a l'abandonament del consum	Sí
8	Fort	Sí	No. Expressió de límits però no aplicació real	Sí

b) Causes del suport familiar

En tots els casos, el suport exercit pels familiars és vist per ells mateixos com un deure moral, és a dir, consideren que el fet de ser familiar comporta haver de fer-se càrrec de la persona condemnada i ajudar-la en tot el que puguin. Des d'aquesta premissa compartida, les motivacions per prestar suport varien en els diferents casos d'acord amb la situació de cada participant i la relació existent amb el familiar que presta el suport.

“M'empenyia a donar-li una altre oportunitat diguéssim, no? De dir hòstia els meus fills també necessiten un pare. I qui millor que el seu pare? Però... quan li donàvem una altre oportunitat, tot això abans de lo últim eh, lo últim va ser la última ja” (Marta, F1)

Més enllà del deure moral que es desprèn dels discursos dels familiars, es poden observar diversitat de causes que motiven la prestació de suport en funció de la situació i característiques del participant i del familiar. Dues de les més rellevants en els casos analitzats són aconseguir l'abandonament del consum de drogues del participant o evitar l'abandonament familiar. A més, també apareixen la necessitat de donar suport per mantenir una bona relació

motivada pel benestar dels fills en comú, la voluntat de prestar suport per mantenir la relació afectiva i la prestació de suport motivada per la creença en la innocència del participant.

Taula 4. Causes del suport familiar

Codi	Causes del suport familiar
1	Exparella que tracta de mantenir bona relació amb el pare dels seus fills
2	Mare que tracta d'aconseguir l'abandonament consum
3	Parella que dona suport motivada per la relació afectiva
4	Germana convencional allunyada del nucli familiar desestructurat que tracta d'aconseguir l'abandonament consum i evitar l'abandonament del germà
5	Fill convencional que dona suport quan la resta de la família ha donat l'esquena
6	Fill convencional que presta suport justificant la innocència del participant
7	Neboda convencional que tracta d'aconseguir l'abandonament del consum
8	Filla d'una família amb vincles molt forts que justifica el suport en la idea de no abandonament de la família

c) Modalitats de suport familiar

Es poden diferenciar dos tipus de suport prestats per part dels familiars. Per una banda, alguns participants i familiars fan referència a un tipus de suport de caràcter primordialment instrumental mentre que, d'altra banda, altres participants i familiars fan referència també a un suport emocional com a element complementari al primer.

En aquest sentit, és en el cas dels participants reincidents que es pot veure que els familiars van optar per prestar un suport primordialment instrumental que incloïa l'ajuda econòmica, el suport per trobar feina i l'oferiment d'habitatge.

“Estuvo viviendo una temporada en mi casa, lo intentamos, que consiguiera su trabajo, empezó a ir a la fábrica pero empezó a drogarse...” (Carla, F4)

“Le dábamos dinero... le dábamos, pues le llevábamos las cosas que necesitaba, si necesitaba ropa o... comida no porque no se puede meter, pero... todo lo que es ropa o dinero, pues...” (Alba, F7)

En el cas dels participants desistents, el suport instrumental sembla haver estat

complementat tant en el període de presó com en la comunitat per un suport emocional. En aquests casos, doncs, a més dels suports esmentats relatius a l'ajuda econòmica, la feina o l'habitatge, els familiars també destacaven la importància de les visites al centre penitenciari com a forma de recolzament així com també com espai de desfogament o una via d'escapament. En el retorn a la comunitat, aquest tipus de suport s'hauria mantingut tractant d'animar i donar esperança al participant.

“Siempre bien, porque al final lo que vas ahí es a darle ánimos, ¿no?, y a darle un poquito de fuerza para cuando llegara la semana próxima o la otra pues le viéramos bien realmente, ¿no?, y que se quedara con ese buen gusto para poder pasar bien la siguiente semana” (Alba, F7)

“...incluso le he dicho, cuando me compré este piso, le he dicho "pues si quieres venirte aquí a vivir tengo tres cuartos, no voy a usar los tres" es que es... no son los tres. Si yo no confiase en él o tuviese dudas de eso pues no le hubiese dicho eso, le hubiese dicho "no, no tú quédate en tu casa" pero no, yo creo que pues fue inocente y fue pues una rabieta pues de una persona pues...” (Eric, F6)

d) Costos del suport familiar

En tots els casos, l'empresonament sembla tenir un impacte en la vida del participant, la seva família i la seva relació per diversos motius.

“Te aseguro que puede ser peor la condena de los que están fuera que de los que están dentro. (...) Nos ha afectado a todos porque claro eso es colateral. Yo hago una y va a alrededor” (Natalia, F8)

En primer lloc, tant participants com familiars fan referència a la idea que l'empresonament ha comportat costos econòmics per a la família en la mesura que han ajudat econòmicament el participant tant durant l'empresonament com en el retorn a la comunitat. Aquests costos econòmics van vinculats, moltes vegades, amb la prestació d'un suport instrumental que comporta realitzar ingressos al peculi del centre penitenciari o prestar diners de manera puntual.

“Cuando fui a verlo, le ponía cada vez que iba a verlo 20 euros pero fui a verlo.... igual, en un año fui seis veces tampoco yo no, yo no iba cada mes. Tenía al niño muy pequeño y no iba cada mes. No, la que le ponía dinero cada semana era mi madre. Mucho dinero, además” (Carla, F4)

Un altre tipus de cost econòmic derivat de l'empresonament és el cost que suposen les visites al centre penitenciari. En aquest punt, participants i sobretot

familiars fan referència als costos econòmics que comporta el desplaçament al centre penitenciari durant el període d'empresonament per tal de realitzar les visites familiars i poder mantenir el vincle i el suport.

"[...] A mí me hubiera gustado ir más pero yo trabajaba y se lo decía. "Yo te puedo ayudar", "yo puedo venir todas las veces que no esté trabajando porque yo también tengo que comer, me visto..." (Eric, F6)

En relació als costos derivats de les visites al centre penitenciari, les entrevistes realitzades també posen de manifest que la prestació de suport durant l'empresonament comporta un cost en termes de temps. Així, els informants fan referència a l'elevada inversió de temps que suposava poder realitzar una visita familiar al seu participant.

"Si, jo l'anava a buscar al matí, jo sortia de [ciutat] l'anava a buscar a [ciutat] i el portava cap a [ciutat], i a les nou de la nit el portava a [ciutat]. I el dia següent lo mateix, a les vuit del matí anar a [ciutat], anar-lo a buscar, tornàvem, després a les 9 de la nit el tornava a portar-lo, i jo tornava. Tot això després de les meves vuit hores de treball" (Marta, F1)

"Si quieres tener una comunicación tienes que ir a un sitio u otro, ya luego si tienes un vis a vis hoy te toca este, mañana te toca el otro" (Natalia, F8)

En un altre nivell, participants i familiars destaquen que l'empresonament i el suport prestat durant aquest temps i posteriorment ha comportat un important impacte emocional. L'acceptació de la condemna així com de l'empresonament esdevé un procés complex per a participants i familiars i, en conseqüència, el vincle i el suport pot veure's afectat.

"... tenía que irme ahí a [presó], coger, depender de alguien porque yo no tenía vehículo. Hasta ahora que no tenía vehículo. Y tener que pedir favores. Ir para allá. Verlo, verlo en esa situación porque era... horrible" (Eric, F6)

"[...] pero yo tuve un shock emocional. Yo me levanté por la mañana y mi vida se derrumbó, yo tenía la ropa preparada para irme a trabajar, a las cuatro, las cinco..." (Natalia, F8)

En aquest punt, en diversos casos destaca també l'impacte que l'empresonament comporta per als menors que formen part del nucli familiar.

"I el nostre fill té un trauma infantil per culpa d'ell. (...) Tot per veure episodis de violència. Clar, el meu fill ha vist com a mi me trencava un

bastó d'escombra al cap, i la mopa (riu) de fregar al terra” (Marta, F1)

“Lo han pasado mal. Los niños no tienen culpa de lo que hagan los padres. Y dentro de lo que... algo que vaya bien... las asistentes... que puedan, a lo mejor, ver más a los niños, que no sea tan... porque claro, tú los metes en un cuarto y su madre se va. El pequeño porque no entendía pero los que entendían...” (Natalia, F8)

En el retorn a la comunitat, aquesta conseqüència apareix vinculada a la idea d'estigma. Així, la presó ha suposat un estigma pels participants però també per les famílies, que en algunes ocasions s'han vist assenyalades per algun sector de la comunitat pel comportament del participant, com es veurà amb més detall a continuació.

“Con lo que era yo de chófer que todo el mundo... y ahora voy con un miedo...” (Hector, P6)

“El hecho de que tu padre estuviera en prisión afecta un poco a tu abuela. [...] bastante y luego aparte el hecho de no poder contárselo a nadie porque su abuela así que no se lo contó a nadie” (Eric, F6)

e) Suport, comunitat i Administració penitenciària

Anteriorment s'han esmentat els enormes costos que la provisió de suport comporta per a les famílies i com aquests, alhora, poden generar tensions. Cobra gran importància, doncs, conèixer com l'Administració penitenciària i la comunitat han pogut potenciar o dificultar el procés de proveïment de suport per part de les famílies, per tal de pal·liar aquests costos negatius. Al parlar de comunitat es fa referència a les entitats estatals o del tercer sector que ofereixen suport i recursos fora de la presó, com també els veïns, els ocupadors, amics i altres agents que componen la comunitat en sentit més ampli.

Un primer punt rellevant és el paper que l'Administració penitenciària, els seus professionals i el tractament a la presó tenen en l'abordament de les problemàtiques de drogues dels participants –un element que, com es veurà més endavant, està relacionat amb el conflicte. Al respecte, els familiars tenen unes expectatives que no són assolides: diuen que la presó no ha contribuït a millorar la situació de consum de la persona empresonada o a ajudar-la, i en alguns casos afirmen que aquesta fins i tot ha empitjorat.

“Tendrían que ir a un sitio donde no pudieran, o sea, dónde realmente hubiera un tratamiento de desintoxicación y ellos pudieran rehacer su vida y empezar de cero porque si la cárcel lo que es, es un sitio cerrado donde hay droga, el entorno de marginalidad no se va a romper nunca. Entonces, bueno, no sé, ser un poco... no sé qué medidas se podrían implementar para que, no sé, sé que es complicado, pero bueno, eso sería lo ideal, que cuando un recluso entra en la cárcel y ha entrado por motivos de drogas, que allí pudiera rehabilitarse que es el objetivo de la prisión, ¿no?” (Carla, F4)

“Tantos controles y tantas mierdas para unas cosas y luego dentro están vendiendo drogas entre ellos, están fumando porros y están...” (Raul, F5)

“¿Qué es lo negativo de haber estado en prisión? Veo que me enganché a la heroína” (Victor, P5)

Malgrat això, complementàriament emergeixen discursos positius i d'agraïment cap a professionals concrets que no necessàriament han complert o cobert les necessitats anteriorment esmentades, però que han tractat de donar resposta a preguntes concretes, mostrar-se empàtics amb la situació que viu la família o, simplement, explicar de manera deguda el perquè no poden assolir les demandes de la família.

“Entonces la chica, la verdad es que yo estuve hablando con ella dos veces, para ayudarlo, para cuando saliera y en el proceso de estar allí, el trabajo que iban a hacer con esta persona, con mi tío. Y... y la verdad es que, reconozco, que el trabajo que hicieron estuvo muy bien” (Alba, F7)

“Un deu per ells, la veritat és que... gent molt atenta, que sempre fan les coses correctes i si no les fan, t'expliquen el perquè no ho han pogut fer, que és a dir que a vegades no ho volem entendre perquè en real és la nostra família, i és el nostre entorn que no volem perdre... però que no... que les coses les diuen clares” (Marta, F1)

En relació a entitats comunitàries que cooperen en tasques de reinserció s'aprecia el suport instrumental que poden oferir i, molt especialment, l'emocional, ja que són espais amb personal que no estigmatitza al participant i els proporciona eines per a una gestió emocional positiva dels seus conflictes.

“Aquí hay una gente que bueno que lo hace todo sino que por mucho que les hagas siempre te están contigo te hablan si te ven flojo, te cogen te llaman te animan” (Mario, P7)

En canvi, han aparegut valoracions més crítiques sobre els recursos d'assistència estatal, l'ajuda dels quals és mal valorada, especialment per les dificultats d'accedir-hi.

"Si pides en las tiendas siempre te dan, pero ya el no, ya los servicios sociales no te ayudan" (Alex, P4)

"Las asistentas sociales que venían a ver a los niños me decían "si no puedes, nos los llevamos" [...] Y digo "mira, aunque les tenga que dar arroz hervido para comer porque no tengo más, no se los llevan, no se mueven de aquí" (Eric, F6)

Finalment, respecte de la dimensió més informal de la comunitat –veïns, ocupadors i amics–, hi ha processos de sentit contrari que mostren que la comunitat pot tenir un paper dual en la prestació de suport. En primer lloc, apareix un procés positiu de prestació de suport per part dels membres de la comunitat, el qual es pot dirigir tant a participants com a familiars, i que té per objectiu proveir de suport emocional –empatia i recolzament– i instrumental –ajuda econòmica i laboral–, destacant aquesta última en relació als ocupadors, els quals poden arribar a aportar un ajut instrumental molt positiu.

"¿Pero él [en referencia al empleador del participante] fue a prisión a verle digamos? Sí, muchas veces, ese hombre el que más, yo creo que nos gana a todos" (Eric, F6)

"Las vecinas, todo el bloque entero cuando me vieron, hay que alegría vecina, claro porque nosotros no le dijimos nada a los vecinos" (Lola, P8)

"Es que he tenido suerte porque incluso en el trabajo me decían "tú si no puedes venir pues no vengas, no pasa nada, nos llamas y ya nos apañaremos" (Natalia, F8)

"Pero yo he tenido suerte con la gente, porque le han dado dinero a mi hermano. Pues mira, allí está, mira, dale estos cien euros, y tal. Ha habido gente... Todo esto, a mí me ha reforzado dentro" (Mario, P7)

En segon lloc, i com a procés negatiu, apareixen fenòmens d'estigmatització per part de la comunitat, essencialment en els veïns del barri o la zona, provocant en ocasions que la persona canviï d'ambient i marxi a viure lluny, o que la família opti per mentir sobre l'empresonament i les seves causes per a evitar que se la culpabilitzi per associació.

"Porque es el foco. O sea, aquí es donde él tenía el foco, y donde le

conoce todo el mundo, todo el mundo. Entonces, el venir aquí, pst... no quiere. Él ya no quiere venir. Él ya no quiere" (Alba, F7)

"Y, claro, la gente que le conoce pues dice "esto es paranormal". Y yo, claro, pues me siento mal porque toda la gente te dice "pero qué dices". Fatal, fatal" (Eric, F6).

"Pero sí que es verdad que, qué bueno, que esto no queda bien, ¿no?, como estar infectada ahí, entre tanto... ¡pero a mi apartadme!" (Alba, F7)

f) Suport familiar i desistiment

En els casos de desistiment analitzats es poden identificar dos elements clau que afavoreixen el desistiment. Per una banda, tant els participants i els familiars fan referència a una voluntat de canvi derivada dels costos del delictes i l'empresonament com un aspecte clau que va afavorir el manteniment del suport familiar en el retorn a la comunitat i el desistiment del participant.

"Porque, bueno, con la edad que tengo en qué líos me voy a meter, no voy de fiesta no voy a ningún lado a ningún sitio tampoco me apetece, no sufro porque no puedo ir de fiesta, no puedo beber. Yo lo único que quiero es estar ahora bien, antes, fíjate, antes era al revés, antes me quería quitar del medio como fuera, buscar la cosa para no molestar" (Mario, P7)

"Ya han aprendido la lección, la verdad. Hay gente que no escarmienta, hay gente que no escarmienta que dice "ah" pero es que a ellos los asustó, ha sido un shock muy fuerte que ellos a lo mejor, si mi padre no hubiera estado así, sus hijos hubieran sido más grandes que se hubieran valido por sí mismos esa preocupación no la tienen pero han dejado niños muy pequeños, un padre que estaba enfermo" (Natalia, F8)

D'altra banda, l'acumulació de suports apareix com un segon element comú a tots els casos de desistiment. En aquest sentit, a més del suport familiar, els participants també haurien rebut suport de la comunitat o l'Administració durant el període d'empresonament i/o durant el retorn a la comunitat que hauria afavorit el seu desistiment. També les famílies haurien rebut aquests suports de la comunitat i/o l'Administració en algun moment i això hauria reduït els costos de la prestació de suport i facilitat el manteniment del suport al llarg del temps.

"Los jefes que demostraron a la Junta que estaban súper por mí. Tuvieron las charlas con ellos" (Eric, P6)

"Mis compañeras del trabajo me decían "Natalia, cuando tengas que ir a comunicar y no tengas con quién dejar a los niños, me los traes y luego

pasas a buscarlos y si tienes que dejarlos a dormir, no pasa nada, yo los pongo en el sofá y ya vendrás a buscarlos” (Natalia, F8)

5.2. Rol del conflicte en la reincidència

En la mostra analitzada el conflicte apareix com a rellevant per explicar la reincidència. Com s’ha vist abans, el suport ha estat una activitat costosa per les famílies. Que aquesta prestació de suport generi tensió entre els familiars i els participants sembla dependre de l’actitud que prengui el participant respecte del canvi. En els casos en què el participant no ha manifestat una actitud de canvi, la tensió ha portat al conflicte i el conflicte s’ha resolt amb un afebliment o inclús una ruptura del suport que es presta. Finalment, s’observa que és en aquest procés d’afebliment o ruptura del suport on apareix la reincidència. A continuació, s’aborda de manera detallada aquest procés que explica com dins l’àmbit familiar es gesten processos de reincidència.

a) Causes de la tensió i afrontament

La primera font de tensió entre els participants i els familiars prové del propi delicte o de l’activitat delictiva dels participants i de les seves conseqüències (empresonament, estigma per a la família) que els familiars poden censurar i que pot generar que membres de la família es distanciïn del participant:

“¿Por qué te crees que le han dado la espalda? Es lo que te digo, antes de llegar a la cárcel, hay mucha vida atrás. Ha habido mucha vida ahí. Nos ha robado a todos y nos las ha hecho de... nos ha mentido y, es normal, ya lo último que faltaba es que entrara en la cárcel. Pues ya la gente, pues ya le dio la espalda porque todo el mundo...” (Raul, F5)

“Yo fui y le di las llaves de la casa porque veía que toda la familia se echaba encima” (Eric, F6)

“Sí. Pues claro, tiene una mujer que no deja de echarle las cosas en cara “porque tú hacías esto, porque tú, porque tú...” Entonces claro, esto a nadie le gusta, ¿no? “Oye ya tengo yo bastante responsabilidad como para que encima me vengas tú y...” Entonces claro, mi tía es bastante así. Y esto... a nadie nos gusta, ¿no? Yo ya sé que he cometido un error, no me machaques... Pero no han tenido nada, no han tenido ni pelea ni nada, simplemente esto, diferentes caracteres y oye, él dice “yo paso, yo no quiero saber nada de esa persona” (Alba, F7)

Que aquesta font de tensió generi en conflicte o s'afronti de manera convencional (no conflictiva) depèn de l'actitud del participant. Si el participant manifesta una actitud orientada al canvi, manifestada en la interrupció del consum de drogues o en buscar o trobar feina, els familiars tendeixen a acceptar al participant i mantenir el suport.

“Porque ya también la familia, se ha me pegado más porque me han visto que ya todas las acciones que tenía las he dejado, porque es la verdad, las he dejado, entonces pues yo ya veo que hablando, hablando, que te dicen pues el Mario ha cambiado” (Mario, P7)

“Pero yo a él ahora no lo veo [metido en algún lío]. Sale muy poco. No, él no está como antes, que antes, que él antes, por ejemplo, llegaba el viernes y se pasaba el fin de semana entero en la calle. Ya no, yo lo veo que él está tranquilo. Llega el trabajo, se ducha, se acuesta, llama a los niños y así. No sale” (Sara, F3)

La manca d'actitud de canvi ens situa en la segona font de tensió entre participants i familiars, que consisteix en el manteniment dels hàbits que s'emmarca l'activitat delictiva dels participants. Aquesta segona font de tensió es podria manifestar ja en el període de l'empresonament en què el participant requereix al familiar que entri droga al centre penitenciari.

“Jo he anat a un vis a vis, i a mi en un vis a vis pegar-me, eh” (Marta, F1)

I també pot aparèixer en la fase de retorn a la comunitat, quan el familiar constata que el participant segueix amb les seves pautes de consum i d'estil de vida anterior.

“Y estaban ahí encerrados [participant i la seva parella] y yo no sabía lo que hacían, yo no sabía si estaban consumiendo en la habitación de mi hija o qué coño estaban haciendo” (Raul, F5)

Aquesta situació de tensió encara és més aguda quan el participant requereix al familiar que subvencioni els seus hàbits de consum de drogues i d'oci.

“Ell me demanava diàriament 60 euros, jo no puc... jo no puc permitir donar-te 60 euros diàriament, a més a més tabaco, a més a més, porros, a més a més portar-te a Lleida, i més a més donar-te quartos per deixar-te del centre obert. Jo no puc permitir en tot això i tot això sortia de la meva butxaca” (Marta, F1)

“Yo le dije a mi madre "claro, tú le vas a pagar esto, tú te vas a convertir en financiadora otra vez de ¿no? porque si le pagas una vez y mi madre

dijo "o lo pago o lo matan" y eso también es duro, ¿eh?, que no haya un mecanismo para decir... porque claro, "pues denuncia" y dice "pero es que si denuncia es un chivato", no sé qué, bueno, no sé, en fin, ya sabes tú" (Carla, F4)

Aquesta segona font de tensió sol desencadenar en una situació de conflicte que pren diverses manifestacions.

b) Manifestacions del conflicte

Lògicament, la percepció per part dels familiars que els participants seguien les pautes de conducta anteriors vinculades a la delinqüència generen, en un primer nivell, discussions ja que el familiar recrimina al participant la seva conducta.

"No treballes, ho faig jo tot, te manteneixo i tot... tant te costa portar el teu fill al cole? Me sembla que no... Pos no, no s'aixecava. Havia d'agafar al bebè, vestir a la nena, vestir-me jo, aixecar el nen, vestir-lo... Preparar les coses i portar-lo al cole. Perquè ell dormia. Bueno..." (Raul, F5)

"Arriba a les tres del dematí. On estaves? Oh... amb els meus amics, cridant agressiu, la veritat volia saber si jo en aquell moment, a ver una persona que marxa i et deixa tirada amb un crio, no li importa lo que fas, per què m'has d'importar tu a mi? Particularment es va empear a trencar la relació. Ja no anava bé tot això" (Marta, F1)

Aquestes manifestacions de censura del familiar cap el participant no solen ser acceptades de bon grat pels participants, i es poden generar discussions en què els participants poden arribar a agredir als familiars.

"Vam discutir... I perquè ja estava així jo... pues li vaig fotre un mastegot. I sense voler pobreta pues li vaig fer sortir sang d'aquí del llavi i del nas, li vaig demanar perdó, perdó, em va dir que no volia saber res més de mi, que ens allunyéssim una miqueta" (Joan, F1)

"Pues normal. Venía a casa, nos veíamos. Normal. Claro es que yo no... él empezó la dinámica esa. Empezó a pegarle a mi madre, al marido de mi madre, a mi madre también le había caído alguna. Claro, tu poco a poco vas viendo. ¿El día de Nochebuena era? Sí, el día de Nochebuena mismo, o sea, les pegó a los dos. Es que... es que son muchos episodios. Que dices "sí bueno, vale, estás malo tío, pero si estás loco que te encierren" (Carla, F4)

c) Resposta al conflicte

La resposta al conflicte per part dels particulars oscil·la entre tres estratègies: perdonar i donar noves oportunitats, una interrupció del suport i, finalment, un trencament del vincle i de la prestació de suport.

La primera estratègia sol ser molt utilitzada en els casos de persones amb problemes d'addicció a les drogues, en què els familiars s'involucren de manera directa en el procés de rehabilitació.

"Tenemos tíos y eso pero bueno, si él está bien pues toda la familia está bien con él. Si está mal... ¿sabes? es que son muchos años. Mis tíos le han dado oportunidades, se lo han llevado a trabajar con ellos, han... también han apostado en una época de su vida. Pues bueno, no salió bien tampoco. Y la gente pues claro, si no está familia así más directa pues todo el mundo tiene su familia y sus cosas" (Carla, F4)

Fins i tot després d'episodis de violència del participant cap el familiar, el familiar confronta al participant d'una manera que implica l'esperança en el seu canvi.

"jo tampoc me callo, pues no em tinc perquè callar d'una persona que... que d'això perquè haig de callar quan m'estàs dient puta, jo no ho soc ninguna puta, me'n vaig a treballar... t'estic mantenint a tu, el, el si a cas hi algun cabrón aquí ets tu. Que jo t'estic mantenint, t'ho estic donant tot, i tu m'estàs maltractant" (Marta, F1)

La segona estratègia pot ser una resposta de cessació de la prestació de suport sense que impliqui una ruptura total del vincle.

"y claro, les dije "o salís ya o os vais a tomar.... o os vais a vuestra casa" y "oh, es que no tengo a dónde ir" y le dije "mira papa, tú te puedes quedar, pero ella que se largue ya, ella no, no la tengo porque tener en mi casa, no la tengo por qué aguantar ¿sabes?", le dije "coges y te largas", "no, no" y le dije "¿que no la quieres echar a ella? pues cogéis los dos y os vais los dos de mi casa pero ya". Entonces se fue" (Raul, F5)

"estuvo viviendo una temporada en mi casa, lo intentamos, que consiguiera su trabajo, empezó a ir a la fábrica, pero empezó a drogarse es que, a ver, yo le dije, "Alex si aquí estás bien, es tu casa, te puedes quedar para siempre, pero si es para estarte drogando y eso pues te buscas tu camino" y él cogió y se fue. Es que es muy complicado, es complicado el tema de las drogas" (Carla, F4)

Finalment, la tercera estratègia acostuma a arribar només després de moltes manifestacions de conflicte i suposa abandonar totalment l'esperança de canvi del participant, on en alguns casos el familiar pot arribar a denunciar-lo.

“Que ho havíem tornat a intentar, la cosa no anava bé, fora. Me ve... ell se busca, se busca una xavala drogoaddicta, d'aquestes prostitutes, i la portava a dir-li al meu fill mira papi aquesta és la meva novia. Bueno. Un dia li vaig dir al meu fill no vinguis a donar-li més pel cul. Si tu vols viure la teva vida o fer lo que tu vulguis, viu-la tu no pugis al nen a dir-li mira aquesta és la meva novia, aquesta d'això, aquesta d'allò. No vinguis a dir-li aquestes coses. Bueno vam empeçar a discutir (...) Ja estava a punt de parir. Pos bueno va vindre, a la nit, que van vindre dos cotxes de Mossos d'Esquadra, una ambulància, em va pegar una pallissa més gran de la meva vida” (Marta, F1)

d) Conflicte i reincidència

Apareixen tres vies que porten del conflicte a la reincidència. Una primera és una relació directa: quan hi ha violència contra el familiar com a manifestació del conflicte. En els casos en què aquesta violència generi una denúncia hi podrà haver una nova entrada a presó.

Una segona via és la cessació temporal de suport o la ruptura del vincle, que pot comportar que el participant recorri a la delinqüència per satisfer les seves necessitats de consum de drogues o les seves necessitats vitals.

“Entonces no me gusta nada eso y entonces la verdad que me he puesto a hablarle ahora que si la asistenta social y tal y que si la Cruz Roja pero es que todo esto es al hilo de lo que usted me está preguntado del porque delinco yo, porque si a mí esta gente me da una ayuda una ayuda de verdad, “oye, Alex, ven aquí que te voy a ayudar, sabes una ayuda de tú a tú, y si yo no valgo soy un mierda, pero no me la prestan. Voy yo ahora a por un bocadillo que me hacen pasar una vergüenza absoluta” (Alex, F4)

“El síndrome d'abstinència, el síndrome... el problema és quan està en aquesta situació, que li dona igual tot lo que passi, trencar-te la tele, trencar-te la cara, matar-te... Seria capaç de fer-ho tot simplement per poder aconseguir consumir. Per poder consumir, faria tot. Una vegada està drogat... Fot amb ell, riu-te d'ell, crida'l, renya'l fes lo que vulguis que no et dirà res ni t'alçarà la mà... ara no li diguis una paraula més alta que una altre quan té el síndrome d'abstinència, perquè et mata, eh” (Marta, F1).

“Me faltaven diners d'aixines, doncs jo no feia mal a ningú, vale? Agafava i me n'anava a fer algun atraco” (Joan, P1).

Finalment, la tercera via és la interrupció o ruptura de la prestació de suport per part de la família, comportant que el participant repregui la relació amb amistats no convencionals que afavoreixin el retorn a la delinqüència.

“Si, va estar... bueno es veu que havia escarmentat, segons ell... havia escarmentat, que era mentira tot... tot era descansar, acabant descansant però després arranquen una altre vegada. Que no paren mai aquesta gent. Un yonkie mai deixarà de drogar-se... per molt que vulguin no poden, és una addicció molt gran contra amb ells. Surt de la presó, molt bé. Als quatre mesos bueno, se torna ajuntar una altre vegada amb tota la merda de la [Ciutat]...” (Marta, F1)

6. Conclusions

La recerca realitzada tenia com objectiu principal el coneixement de les dinàmiques familiars que expliquen els processos de desistiment i de reincidència. De l'anàlisi realitzada se'n poden extreure les següents conclusions.

1a. Els processos de desistiment es basen en una interacció entre suport i motivació al canvi dels participants

La majoria de teories del desistiment veuen el procés de desistiment com relacional, entenent que aquests processos s'expliquen per una interacció entre el vincle i el suport entre participants i membres de la comunitat. És cert que les teories es diferencien en l'ordre causal: si és el canvi dels participants allò que produeix la motivació per canviar que, alhora, condueix a establir vincles o suports que consoliden aquest canvi; o si és gràcies al rol positiu que provoquen els vincles i el suport que emergeix la motivació al canvi dels participants (Bottoms i Shapland, 2011; Cid i Martí, 2017; Lebel, Maruna, Burnett i Bushway, 2008).

Aquesta perspectiva interactiva queda també reafirmada en aquesta recerca. En els casos en què s'observa un procés de desistiment (emergent o més consolidat) hi trobem dos ingredients: una motivació dels participants a canviar i un rol positiu del vincle i del suport. El que s'ha observat en aquesta recerca és que només quan hi són presents els dos elements (motivació al canvi i suport) emergeixen processos de desistiment.

Alhora, però, cal tenir en compte que el suport que presta la família fluctua segons la motivació al canvi del participant. Així, s'observa que quan el participant té una motivació clara al canvi, el suport prestat per la família tendeix a incrementar-se i, possiblement, acaba reforçant més la motivació al canvi que ja tenia el participant a l'inici. De la mateixa manera, quan els participants no desenvolupen aquesta motivació al canvi, el suport tendeix a disminuir i, possiblement, això acaba produint una disminució d'aquesta motivació.

2a. La motivació al canvi cal que es produeixi en el període d'empresonament per tal que la interacció amb el suport familiar pugui conduir al desistiment

Tots els familiars entrevistats van prestar suport als participants tant durant el període d'empresonament com a la sortida de presó, però no sempre el suport que van prestar va generar motivacions al canvi prou potents per sustentar el desistiment a la sortida.

Les necessitats criminògenes de les persones de la mostra que han reincidit eren fortes, destacant-se el consum de drogues i la seva associació amb la violència. El fet que la motivació al canvi no s'hagués aconseguit en el període de presó i, en particular, que durant l'empresonament no s'hagués abordat amb èxit la deshabituació de les drogues posa unes dificultats molt importants a la contribució del suport familiar al desistiment.

La nostra recerca prèvia indica que les narratives de desistiment a presó han estat influïdes pel suport familiar, que generaria una motivació al canvi per la voluntat de compensar als familiars pel suport prestat (Cid i Martí, 2011; 2012). Però, a la vegada, en la formació d'aquestes narratives també ha tingut influència el sistema penitenciari, contribuint a reforçar l'autoeficàcia de la persona sobre la seva capacitat d'abordar les seves necessitats i, en particular, la relativa a resistir les seves temptacions a retornar al consum a la sortida de presó.

Aquesta recerca també mostra casos en què el període de presó, per la interacció entre el suport familiar i la intervenció penitenciària, els participants han sortit de presó amb la motivació de deixar el consum de drogues i el desistiment s'ha consolidat a la comunitat. El que també es constata en aquesta recerca és que quan existeixen aquestes necessitats criminògenes tant destacades que els participants no han pogut abordar en el seu període d'empresonament, i on finalitzen el període de presó sense motivació al canvi, les possibilitats que el suport familiar –encara que sigui molt intens– pugui fomentar el desistiment són molt limitades. Alhora, tal i com altres investigacions assenyalen, també apareix en aquesta recerca que la possibilitat

que en el període de transició a la comunitat el sistema penitenciari atribueixi a la família la supervisió de la persona perquè no recaigui en el consum, quan aquesta necessitat no ha estat abordada a presó, resulta una pressió que estableix dificultats insalvables pels familiars (Grieb et al., 2014).

3a. L'acumulació de suport familiar i comunitari ajuda al desistiment

La idea que l'acumulació de suports de diferent ordre (vincles forts i febles) està en la base dels processos de desistiment ens apareix com un dels resultats més rellevants en l'estudi que ha portat a terme l'equip de recerca amb joves delinqüents (Martí, Albani, Ibàñez i Cid, 2019), i en aquesta recerca es reafirma aquest resultat. Els participants de la mostra que han desenvolupat processos de desistiment no només han comptat amb el suport familiar, sinó que a més han gaudit del suport d'altres actors comunitaris. Un dels agents que apareix són els empleadors, prestant suport durant l'empresonament i possibilitant la reincorporació al món laboral a la sortida dels participants. Com és sabut, la inserció laboral no és només una dimensió essencial en parlar de reinserció (Western et al., 2015), sinó que a més és un factor que s'associa al desistiment delictiu (Alós, Esteban, Jódar i Miguélez, 2015; Sampson i Laub, 1993; Uggen i Wakefield, 2008). En aquesta recerca apareix com el suport dels empleadors, manifestat a través de les visites durant el període d'empresonament i oferint feina en el període de retorn a la comunitat, ha estat valorat pels participants com un factor que els ajuda, fent-los valorar el que poden perdre per no saber-se controlar davant de les temptacions del retorn a la delinqüència. Alhora, també les amistats han sigut una font per a la inserció laboral dels participants, un resultat que també és coherent amb la recerca internacional que destaca l'efecte positiu que poden tenir els vincles amb amics en el procés de desistiment (Mowen i Boman, 2019).

També resulta rellevant el rol que han complert les entitats del tercer sector que ajuden en el procés de retorn a la comunitat possibilitant l'allotjament dels participants i també la seva inserció laboral. Entre les penalitats de l'empresonament també apareix que els participants no puguin fer front al pagament del seu habitatge i que arribin a perdre'l, abocant-los a una situació d'instabilitat residencial o de sensellarisme quan surten de la presó (Western

et al, 2015). Potser la família no està en condicions de prestar aquest suport i el participant necessita un recurs que el pugui acollir temporalment fins que pugui reconstruir les relacions i adquirir els mitjans per disposar d'un lloc de residència. En la recerca hi apareixen entitats del tercer sector que no només han ofert un recurs residencial, sinó que van complir un rol essencial en l'ajuda emocional al participant, reforçant la seva voluntat de canvi. D'alguna manera, els nostres resultats avalen la recerca internacional que mostra que les entitats del tercer sector i de voluntariat poden també ser un punt de recolzament per construir un procés de desistiment (Duwe i Clark, 2012).

Més complicat resulta el rol dels veïns i altres coneguts en el procés de desistiment. El que la recerca ens indica és més aviat que, malgrat està en procés de desistiment, els participants perceben que la comunitat (de veïns i coneguts) no l'accepten i que li poden retreure la seva conducta delictiva. Davant d'aquest temor, l'estratègia que familiars i participants utilitzen és aïllar-se de la comunitat i relacionar-se amb cercles reduïts, que són els que més reintegren, perdonant el delictes realitzat (Mowen i Boman, 2019). No tenim evidència en aquesta recerca que aquesta percepció d'estigma pugui frustrar el procés de desistiment però, sens dubte, fa que la reintegració de persones desistents no arribi a produir-se plenament al mancar el factor de l'acceptació social.

4a. Quan el suport va unit al conflicte es produeix reincidència

Un dels principals objectius als que volia donar resposta la present investigació era entendre perquè el suport familiar que ajudava a la formació de narratives desistents no es demostrava rellevant per entendre la reincidència. En la recerca més recent s'han avançat diverses hipòtesis per entendre aquesta manca de relació entre suport familiar i reincidència. D'una banda, Martí i Cid (2015) consideren que això s'explica per què a la vegada que la família és una font de narratives desistents gràcies al suport que presta, també pot ser una font de tensió quan, per exemple, a causa de la seva precarietat econòmica, estressa als participants a aportar recursos a la família. D'altra banda, en la recerca recent realitzada als EUA, s'ha avançat que la raó per la qual el suport familiar no es mostra associat a la reincidència és perquè una part dels casos

de suport deriven en conflicte. Aquest conflicte portaria a la reincidència i anul·laria l'efecte positiu que el suport té en altres participants (Mowen i Visser, 2015; Mowen i Boman, 2019).

La present recerca resulta molt confirmatòria de la hipòtesi que és la presència de conflicte allò que pot anular els efectes positius del suport familiar. El que apareix en aquesta investigació és que quan els participants no han tingut motivació al canvi i mantenen les pautes de conducta anteriors on s'emmarcava la seva activitat delictiva, s'han acabat produint situacions de tensió entre familiars i participants. Les situacions de tensió es basen en què els familiars reprotxen als participants la seva conducta i, en alguns casos, els participants reaccionen malament o agressivament contra els familiars. Els familiars tendeixen a suportar aquestes discussions, perdonar i donar segones oportunitats, però el manteniment de les pautes de conducta dels participants fan que les dinàmiques conflictuals es perpetuïn i que els familiars tendixin a limitar el suport que presten o inclús arribin a trencar el vincle en els casos més greus de violència per part dels participants. Finalment, en aquest context de reducció del suport o de trencament del vincle, es produeix la reincidència dels participants amb conductes contra els propis familiars, amb un apropament amb amistats o parelles no convencionals o com a conseqüència d'una necessitat de sufragar les despeses de l'addicció que abans cobria la família.

Creiem, en conclusió, que la recerca ajuda a explicar aquesta manca de relació entre el suport familiar i la reincidència. El suport familiar pot donar-se tant a participants motivats al canvi com a participants que no ho estan. Quan el suport es presta a participants que no estan motivats al canvi, perquè en el període d'empresonament no s'ha aconseguit generar aquesta dinàmica, hi ha un perill important que en la dinàmica familiar aparegui el conflicte. Tota la recerca, també la realitzada prèviament pel nostre grup de recerca (Ibàñez i Pedrosa, 2018a), mostra que la tasca de prestació de suport per part de les famílies té uns costos importants per a elles i els hi provoca penalitats. Si aquest suport es presta a persones motivades al canvi, les penalitats es moderen per la satisfacció rebuda pel progrés del participant; però quan el participant manté els seus hàbits anteriors (com el consum de drogues), la prestació de suport és fa molt costosa, sobretot si els participants reaccionen

amb violència davant de les demandes de canvi dels familiars, provocant que la resposta més probable sigui reduir el suport o trencar les relacions.

En definitiva, el suport, quan no interactua amb una motivació al canvi del participant, pot desencadenar en conflicte i aquest conflicte és un camí que porta a la reincidència.

6.1. Limitacions

Aquesta recerca té una important limitació: el nombre reduït d'entrevistes que s'han realitzat, causada per la dificultat de localitzar als informants una vegada en llibertat i d'obtenir el consentiment de participants i familiars per a participar en la recerca.

S'han reconstruït 8 dinàmiques familiars (amb entrevistes amb 8 participants i 8 familiars) i si bé el nombre de casos no és petit per una anàlisi qualitativa en profunditat com la que s'ha intentat fer en aquesta recerca, el problema es troba en que no creiem que la investigació estigui saturada. Sí que creiem que existeix certa saturació en l'explicació de les dinàmiques de conflicte, però en canvi no es disposa en la mostra de dinàmiques de reincidència que derivin de situacions de tensió que no són necessàriament conflictives (en la línia de Martí i Cid, 2015) i que segur que han d'existir en la realitat. A més, la recerca tampoc és prou rica per conèixer les interaccions que s'han produït en el context penitenciari ni mostrant per què el suport familiar no ha generat en narratives de desistiment.

Finalment, no s'ha pogut assolir un dels objectius inicialment plantejats, un anàlisi amb perspectiva de gènere sobre les diferències entre homes i dones a l'hora de prestar suport i abordar el conflicte. Això és degut a que només hi havia dues participants dones, i alhora també dos familiars homes, amb la qual cosa els discursos no ens han permès realitzar un anàlisi mínimament saturat sobre la qüestió anteriorment assenyalada, fet que esperem sí pugui abordar la futura recerca.

6.2. Implicacions

Tenint en compte la limitació que s'ha assenyalat, considerem que aquestes implicacions ho són principalment sobre la recerca futura que creiem que cal realitzar en aquesta àrea de recerca.

1a. Interaccions entre família i sistema penitenciari

Aquesta recerca suggereix que resulta clau per que el procés de desistiment tingui èxit que aquest comenci ja en el context penitenciari. Si realment es vol involucrar a les famílies en la reinserció, cal estudiar formes de participació més intenses que les actuals basades en les visites familiars, fent que formin part del procés de rehabilitació, podrien ajudar a què emergissin narratives desistents a presó. Existeixen experiències en el context nacional i internacional que podrien ajudar a configurar aquest espais d'interacció entre famílies i personal penitenciari (Shapiro i Schwartz, 2001; Ibàñez i Pedrosa, 2018a).

2a. Rehabilitació dels drogodependents

Aquesta recerca també ha mostrat la seqüència entre mantenir el consum de drogues a la sortida i la presència de tensió, que porta al conflicte i, en última instància, a la reincidència. Tot això obre el tema de com s'està abordant la rehabilitació dels drogodependents a presó i si es poden plantejar formes més efectives de resposta a aquest problema. El resultat que trobem és plenament coherent amb la recerca internacional, que mostra que el consum de drogues és el factor més rellevant per explicar tant el conflicte com la reincidència (Mowen i Visher, 2015). La recerca sobre famílies també ens indica que bregar amb una persona drogodependent suposa unes penalitats enormes a les famílies (García-Borés et al, 2006; Naser i Visher, 2006). Creiem que aquests resultats són prou rellevants perquè s'abordi amb més profunditat la recerca sobre els processos de rehabilitació de persones amb drogodependència en el context penitenciari i la seva continuació a la comunitat, factor que també es destaca com a clau per aconseguir evitar la reincidència (Jonson i Cullen, 2015).

3a. Rol de la comunitat en la reinserció

La recerca ha mostrat que els processos de desistiment són més possibles quan hi ha una acumulació de suport entre la família, el sistema penitenciari i la comunitat. Creiem que el rol de la comunitat en la reinserció (entitats del tercer sector, empleadors, amics i veïns) està menys explorat i, en canvi, sembla que està en condicions d'aportar un nivell de suport rellevant pel desistiment i que pot moderar les importants càrregues de les famílies en la reinserció (Ibàñez i Pedrosa, 2018b). Prestar més atenció a aquest tipus de recerca, com reclamen des de fa temps els teòrics de la reinserció (Travis, 2005), sembla un aspecte essencial per tal de millorar el nostre coneixement sobre el desistiment i la reincidència.

7. Bibliografia

Agnew, T. (2006). *Pressured into crime. An overview of general strain theory*. Los Angeles: Roxbury.

Alós, R.; Esteban, F.; Jódar, P.; Miguélez, F. (2015). Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners. *European Journal of Criminology*, 12(1): 35-50. <https://doi.org/10.1177/1477370814538776>

Bahr, S. J., Harris, L., Fisher, J. K.; Harker Armstrong, A. (2010). Successful reentry: What differentiates successful and unsuccessful parolees? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54: 667-692. <https://doi.org/10.1177/0306624X09342435>.

Bales, W.; Mears, D. (2008). Inmate social ties and the transition to society: does visitation reduce recidivism? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45, 287-321. <https://doi.org/10.1177/0022427808317574>.

Barrick, K.; Lattimore, P.; Visher, C. (2014). Reentering women: the impact of social ties on long-term recidivism. *The Prison Journal*, 94(3): 279-304. <https://doi.org/10.1177/0032885514537596>.

Boman, J.; Mowen, T. (2018). The role of turning points in establishing baseline differences between people in developmental and life-course criminology. *Criminology*, 56(1): 191-224. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12167>.

Bottoms, A.; Shapland, J. (2011). Steps towards desistance among male young adult recidivists. A: S. Farrall, M. Hough, S. Maruna, R. Sparks (eds.), *Scape routes. Contemporary perspectives on life after prison*. London: Routledge, p. 42-77.

Carlsson, C. (2013). Masculinities, persistence and desistance. *Criminology*, 51(3): 661-693. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12016>.

Cassà, N. (2015). *Les visites familiars a presos com a element reductor de la reincidència*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Cid, J.; Martí, J. (2011). *El procés de desistiment de les persones empresonades. Obstacles i suports*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Cid, J.; Martí, J. (2012). Turning points and returning points. Understanding the role of family ties in the process of desistance. *European Journal of Criminology*, 9 (6): 603-620.

Cid, J.; Martí, J. (2017): Imprisonment, Social Support, and Desistance. A Theoretical Approach to Pathways of Desistance and Persistence for Imprisoned Men. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(13): 1433-1454. <https://doi.org/10.1177/0306624X15623988>.

Cid, J.; Pedrosa, A.; Ibàñez, A.; Martí, J. (en premsa). Does the imprisonment experience affect optimism about reentry? *The Prison Journal*.

Cullen, F. (1994) Social Support as an Organizing Concept for Criminology: Presidential Address to the Academy of Criminal Justice Sciences. *Justice Quarterly*, 11: 527-559.

Duwe, G.; Clark, V. (2013). Blessed be the social tie that binds: the effect on prison visitation on offender recidivism. *Criminal Justice Policy Review*, 24(3): 271-296. <http://dx.doi.org/10.1177/0887403411429724>

García-Borés, P.; Font, N.; Fernández, C.; Escurriol, R.; Roig, A.; Leyton, H.; Moreno, M. (2006). *La cárcel en el entorno familiar*. Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans (Universitat de Barcelona).

Giordano, P.; Schroeder, R.; Cernkovich, S. (2007). Emotions and Crime over the Life Course: A Neo-Meadian Perspective on Criminal Continuity and Change. *American Journal of Sociology*, 112(6), 1603-1661. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/512710>.

Giordano, P., Seffrin, P., Manning, W.; Longmore, M. (2011). Parenthood and crime: the role of windedness, relations with partners and SES. *Journal of Criminal Justice*, 39: 405-416. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.05.006>.

Grieb, S.; Crawford, A.; Fields, J.; Smith, H.; Harris, R.; Matson, P. (2014). "The stress will kill you". Prisoner reentry as experienced by family members and the urgent need for support services. *Journal of Health Care For The Poor and Undeserved*, 25(3): 1183-1200. <https://doi.org/10.1353/hpu2014.0118>.

Ibàñez, A.; Pedrosa, A. (2018a). *El paper de les famílies en la reinserció de les persones que surten de presó*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. <http://ceife.gencat.cat/ca/recerca/cataleg/crono/2018/paper-families-reinsercio/>

Ibàñez, A.; Pedrosa, A. (2018b). Cárcel y familiarismo: ¿Usamos a las familias como agencias de reinserción? *Encrucijadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales*, 16, a1604: 1-18.

Jardine, C. (2017). Constructing and maintaining family in the context of imprisonment. *British Journal of Criminology*. 58(1): 114–131. <https://doi.org/10.1093/bjc/azx005>

Jonson, C.; Cullen, F. (2015). Prisoner reentry programs. *Crime and Justice*, 44: 517-568.

Laub, J.; Sampson, R. (2003). *Shared beginnings, different lives. Delinquent boys to age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

LeBel, T.; Burnett, R.; Maruna, S.; Bushway, S. (2008). The 'Chicken and Egg' of Subjective and Social Factors in Desistance. *European Journal of Criminology*, 5 (2): 131-159. <https://doi.org/10.1177/1477370807087640>

Martí, J.; Albani, E.; Ibàñez, A.; Cid, J. (2019). Personal networks and desistance in young offenders. *European Journal of Criminology*, Online first. <https://doi.org/10.1177/1477370819842207>

Martí, J.; Cid, J. (2015). Encarcelamiento, lazos familiares y reincidencia. Explorando los límites del familismo. *Revista Internacional de Sociología*, 73 (1).

Mills, A.; Codd, H. (2008). Prisoners' families and offender management: mobilizing social capital. *Probation Journal*, 55: 9-24. <http://dx.doi.org/10.1177/0264550507085675>.

Mitchell, M.; Spooner, K.; Jia, D.; Zhang, Y. (2016). The effect of prison visitation on reentry success: a meta-analysis. *Journal of Criminal Justice*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jcrimjus2016.07.006>.

Mowen, T.; Boman, J. (2019). Do we have it all wrong? The protective roles of peers and criminogenic risks from family during prisons reentry. *Crime and Delinquency*, 65(5): 681-704. <https://doi.org/10.1177/0011128718800286>

Mowen, T.; Visher, C. (2015). Drug use and crime after incarceration: the role of family support and family conflict. *Justice Quarterly*, 32: 327-359. <https://doi.org/10.1080/07418825.2013.771207>.

Muth, B.; Warner, K.; Gogia, L.; Walker, G. (2016). A critique of the prison reentry discourse: Futurity, presence and commonsense. *The Prison Journal*, 96(3): 392-414. <https://doi.org/10.1177/0032885516635100>.

Naser, R.; Visher, C. (2006). Family members' experiences with incarceration and reentry. *Western Criminology Review*, 7(2), 20-31.

Petersilia, J. (2003). *When Prisoners come home. Parole and prisoner reentry*. Oxford: Oxford University Press.

Rodermond, E.; Kruttschnitt, C.; Slotboom, A.; Bijleveld, C. (2016). Female desistance: A review of the literature. *European Journal of Criminology*, 13(1): 3-28. <https://doi.org/10.1177/1477370815597251>.

Ruiz Olabuénaga, J. I. (2012). *Metodología de la investigación cualitativa*. 5a ed. Bilbao: Universidad de Deusto.

Sampson, R.; Laub, J. (1993). *Crime in the Making. Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.

Shapiro, C; Schwartz, M. (2001). Coming home: building on family connections. *Corrections Management Quarterly*, 5(3): 52-61.

Travis, J. (2005). *But they all come back. Facing the challenges of prisoner reentry*. Washington: The Urban Institute Press.

Uggen, C.; Wakefield, S. (2008). What have we learned from longitudinal studies on work and crime. A: A. M. Liberman (ed.). *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research*. New York: Springer, p. 191-218.

Vallés, M. (1997). *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Síntesis.

Visher, C.; O'Connell, D. (2012). Incarceration and inmates' self-perceptions about returning home. *Journal of Criminal Justice*, 40: 368-393.
<https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2012.06.007>.

Western, B.; Braga, J.; Davis, J.; Sirois, C. (2015). Stress and hardship after prison. *American Journal of Sociology*, 120(5), 1512-1547.
<https://doi.org/10.1086/681301>.

8. Annex

8.1. Guió entrevista familiars

BLOQUE A. PRESENTACIÓN

- Si tuvieras que definirte en cinco minutos, ¿cómo lo harías? Háblanos de tu edad, nacionalidad, estudios, ocupación.
- Háblanos de la relación entre vosotros, desde cuándo os conocéis, qué tipo de relación tenéis, de las principales etapas en vuestra relación
- Si tuvieras que definir a tu familiar ¿cómo lo harías? Háblanos de cómo lo ves como persona
- Háblanos un poco de otros miembros de la familia y de la relación con tu familiar.

BLOQUE B. RELACIÓN DURANTE EL PERIODO DEL ENCARCELAMIENTO

- Explícame cómo te afectó que tu familiar fuera encarcelado. Explica si hubo cambios en tu vida por el hecho de que tu familiar estuviera en prisión.
- Háblanos de la relación con el participante durante el encarcelamiento. Si vuestra relación pasó por distintas etapas, explícame cómo fueron.
- ¿Visitaste a tu familiar durante el encarcelamiento? ¿Con qué frecuencia se daban? ¿De qué temas hablabais?
- Durante este período de encarcelamiento, ¿Qué te pedía tu familiar que hicieras por él? ¿Y tú que hacías? ¿Qué necesidades tenía?
- ¿Y tú, le pedías algo a él? ¿Él lo hacía?
- ¿Vivisteis alguna situación de conflicto con tu familiar durante ese período? ¿Cómo fue? ¿Cómo la afrontaste?
- ¿Cómo veías la evolución de tu familiar en este período? ¿Crees que cambió durante el encarcelamiento?
- ¿Pensabas en este periodo que tu familiar volvería o no volvería a prisión? ¿Por qué lo creías?
- ¿En todo este periodo en que tu familiar estuvo en prisión, tuviste contacto con algún profesional de prisión (trabajadora social, por ejemplo)? ¿Cómo

fue la relación?

BLOQUE C. RELACIÓN EN EL RETORNO A LA COMUNIDAD

- Háblanos del día en que tu familiar empezó a salir en libertad ¿Qué significó ese día para ti? ¿Qué significó para otras personas de la familia?
- ¿Qué necesidades tenía tu familiar cuando salió en libertad? ¿Cómo hacía para satisfacer esas necesidades?
- ¿Cómo fue la relación entre vosotros a partir de la salida? ¿Fue todo como habías previsto que sería o hubo imprevistos?
- ¿Qué te pedía tu familiar a la salida? ¿Lo hacías?
- ¿Qué le pedías tú a tu familiar a la salida? ¿Lo hacía?
- ¿Viviste algún momento de conflicto con tu familiar? ¿Cómo los resolvías?
- Pensabas que en este periodo tu familiar volvería o no volvería a prisión. ¿Por qué lo pensabas?
- Si el familiar ha reincidido y vuelve a estar en prisión: ¿Qué crees que explica que tu familiar volviera de nuevo a prisión?

BLOQUE D. RELACIÓN CON LA COMUNIDAD

- Háblanos de otros miembros de vuestra familia ¿Cómo les ha afectado el encarcelamiento de tu familiar y el retorno a la libertad?
- Háblanos de tu entorno (amigos, conocidos, vecinos) ¿Te has sentido apoyada por ellos durante todo este período? ¿Has experimentado rechazo por parte de alguien?
- Durante todo este periodo ¿ha habido instituciones o entidades a las que tu o tu familiar hayáis recurrido para que os prestaran ayuda?
- ¿Dirías que los profesionales de prisión han ayudado a tu familiar en todo este proceso?
- Valorando toda tu experiencia, ¿dirías que la sociedad apoya o dificulta la reinserción?
- ¿Qué crees que se debería hacer para hacer más fácil el proceso de reinserción?
- ¿Qué aconsejarías a una persona que se encontrara en tu misma situación?

8.2. Fitxa postentrevista

Codi		Entrevistador/a		Data	
Lloc entrevista					
Definició tipologia participant					
Definició tipologia familiar					
Context de l'entrevista					
Aportacions <i>off the record</i>					
BLOC A. EL FAMILIAR I LA SEVA RELACIÓ AMB EL PARTICIPANT					
A1. Característiques del familiar (edat, relació amb participant, professió, situació econòmica)					
A2. Relació entre familiar i participant					
A3. Definició del participant que fa el familiar					
A4. Altres membres de la família (descripció i relació amb el participant)					
BLOC B. LA RELACIÓ FAMILIAR DURANT L'EMPRESONAMENT					
B1. Tipus de contacte durant el període d'empresonament					
B2. Suport que el familiar donava al participant					
B3. Foment del desistiment per part del familiar					
B4. conflicte entre participant i familiar durant l'empresonament. conflicte amb altres familiars					

B5. Relació del familiar amb professionals del centre penitenciari

B6. Com va afectar l'empresonament del participant al familiar

B7. Com va afectar l'empresonament del participant a la resta de la família

BLOC C. LA RELACIÓ FAMILIAR A PARTIR DEL RETORN A LA COMUNITAT

C1. Relació entre familiar i participant a la sortida

C2. Suport prestat pel familiar al participant. Suport prestat per altres familiars

C3. Conflicte entre participant i familiar. Conflicte amb altres familiars.

C4. Foment del desistiment per part del familiar

C5. (En el seu cas) Explicació de la reincidència del participant.

BLOC D. LA RELACIÓ AMB LA COMUNITAT

D1. Suport/rebuig al participant per part de la comunitat (amics, coneguts, veïns)

D2. Suport/rebuig al participant per part dels serveis penitenciaris/serveis socials

D3. Suport/rebuig al familiar per part de la comunitat (amics, coneguts, veïns)

D4. Suport/rebuig al familiar per part dels serveis penitenciaris/serveis socials

D5. Suport/rebuig al familiar/família pel seu entorn (amics, familiars, coneguts).

Valoració final: Quina creiem que ha estat la contribució del familiar/família per explicar el procés de desistiment/reincidència del participant.